

Институт за човекови права

ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН
НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ЗА ВРЕМЕ
НА КОВИД-19 КРИЗАТА

МОНИТОРИНГ ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА И РЕСТРИКЦИИТЕ ШТО ПРОИЗЛЕГУВААТ ОД КОВИД-19 КРИЗАТА

USAID
ОД АМЕРИКАНСКИОТ НАРОД

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

**ВТОР МОНИТОРИНГ ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА
И РЕСТРИКЦИИТЕ ШТО ПРОИЗЛЕГУВААТ ОД КОВИД-19 КРИЗАТА
(ПЕРИОД: СЕПТЕМВРИ 2021 – ФЕВРУАРИ 2022 ГОДИНА)**

Издавач:

Институт за човекови права

Автор:

д-р Весна Стефановска

Лектура:

Татјана Стојановска

Место и година на издавање:

Скопје, март 2022 г.

Мислењата изразени во оваа публикација секогаш не ги одразуваат гледиштата на Балканскиот труст за демократија, Германскиот Маршалов Фонд на САД, УСАИД или на Владата на САД.

ВОВЕД

Институтот за човекови права, во април 2021 година, започна со имплементација на проектот „Примена на пристапот заснован на човекови права за време на Ковид-19 кризата“, со поддршка од Балканскиот труст за демократија - проект финансиран од Германскиот Маршалов Фонд на САД и УСАИД. Цел на проектот е примена на пристапот заснован на човекови права за време на Ковид-19 кризата, со цел подобро да се анализираат и адресираат рестрикциите на човековите права очекувани за време на пандемијата. Примената на пристапот при реализирање на здравствените политики, заснован на човекови права, треба да придонесе кон заштита на основните човекови права поврзани со здравствената криза, како што се: право на здравје и здравствена заштита, слобода на движење, право на образование, право на пристап до информации, забрана за дискриминација и слично.

Вториов мониторинг извештај е изготвен со прибирање информации, и тоа:

- 1) Следење на активностите на Владата на Република Северна Македонија, Министерството за здравство и други релевантни институции преку секојдневен преглед на нивните веб страници, следење на прес-конференции поврзани со Ковид-19, изјави и објави;**
- 2) Поднесување барања за слободен пристап до информации од јавен карактер;**
- 3) Следење информации објавени во медиумите кои се релевантни и кои се однесуваат на рестрикциите при справување со здравствената криза.**
- 4) Кратка анализа на добиените одговори од спроведеното истражување – Образованието за време на пандемија и**
- 5) Анализа на Стратегијата за здравство на Република Северна Македонија за периодот 2021-2030 година и потребата од дополнителни анализи за мерките и поттикнување на вакцинација.**

Вториов мониторинг извештај за примена на пристапот заснован на човековите права и рестрикциите што произлегуваат од Ковид-19 кризата во фокус ќе ги имаат правото на здравје и здравствена заштита и правото на образование. Слободата на движење не е опфатена во овој извештај затоа што во наведениов период не се определени мерки кои ја ограничуваат слободата на движење.

Како последен сегмент на анализа во овој мониторинг извештај ќе бидат Стратегијата за здравство за периодот 2021-2030 година и Препораките за лекување од Ковид-19, со цел да се анализира и да се утврди дали при нивното креирање е применет пристапот заснован на човекови права. До Министерството за здравство беше доставено барање за слободен пристап до информации, во февруари 2022 година, но во законски предвидениот рок не добивме одговори. Прашањата што беа упатени до Министерството за здравство се однесуваа на клучни аспекти поврзани со примената на пристапот заснован на човекови права, за овозможување здравствена нега, заштита на лични податоци и вклученост на пристапот заснован на човекови права во документите, стратегиите и политиките, односно во информациите кои не се достапни на веб страницата на Министерството за здравство и кои можат да се добијат само со поднесување барање за слободен пристап до информации од јавен карактер и тоа:

- 1) Дали сите специјалистички одделенија во болниците низ државата се функционални и дали непречено можат да се реализираат специјалистички прегледи и интервенции (снимања, операции и сл) кои не се поврзани со Ковид-19?**
- 2) Дали постојат посебни протоколи/правила за заштита на лични податоци на пациенти со Ковид 19?**
- 3) Дали се спроведуваат истражувања и студии за влијанието на здравствената криза врз превентивните прегледи и остварувањето на здравствената заштита на ранливи категории лица (лица со попреченост, деца, жени (особено од маргинализирани средини))?**

A)

ПРАВО НА ЗДРАВЈЕ

Правото на здравје е едно од најважните фундаментални права кои и понатаму се наоѓаат во центарот на вниманието во борбата против Ковид-19 во државата. Примената на пристапот, заснован на човекови права, во однос на креирањето на политиките и програмите за справување со Ковид-19 кризата е од особена важност, со цел да се заштитат најранливите групи во општеството, да се помогне во борбата против ширењето дезинформации и да се намали потребата од непотребни и несразмерни мерки.

Во овој извештаен период не се забележани значителен број мерки, одлуки или заклучоци на Владата кои се однесуваат на правото на здравје и здравствена заштита. Дискусиите што се развиваат во јавноста и понатаму се присутни во однос на оправданоста на мерките и нивната (не) навременост.

На 17 јануари 2022 година беше избрана новата Влада на Република Северна Македонија. Во новиот состав на Владата, покрај останатите, избрани се нови министри кои ќе раководат со Министерството за здравство и Министерството за образование и наука. Воедно, со Главниот координативен кризен штаб за Ковид-19 ќе претседава новиот премиер на Владата на Република Северна Македонија.

На 1 февруари 2022 година Комисијата за заразни болести одржа состанок, во новиот состав. За нов претседател на Комисијата е назначен проф. д-р Александар Петличковски-од Институтот за имунологија и хумана генетика, додека д-р Злате Мехмедовиќ е именуван за нејзин портпарол.¹

ТРАНСПАРЕНТНОСТ И ОТЧЕТНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ЗДРАВЈЕ		
Видови објави и институција која ги донесува	Одлуки и соопштенија на Владата на Република Северна Македонија	Одржани прес-конференции на Министерство за здравство и Комисијата за заразни болести
Донесена е 21 одлука и заклучоци на Владата на Република Северна Македонија од 1 септември 2021 година, заклучно со 28 февруари 2022 година, кои се однесуваат на заштитата на здравјето на граѓаните и спречувањето на ширењето на корона вирусот.		
Објавени друг вид информации	<ul style="list-style-type: none"> • На 27 септември 2021 година започна процесот на вакцинација со трета доза вакцини за здравствените работници, за граѓаните над 60 години и лицата кои имаат имунокомпромитирана здравствена состојба, а кај кои има поминато 6 месеци од примената ревакцина. • Владата, на 25 ноември 2021 година, ги задолжи сите министерства, јавни претпријатија, акционерски друштва и агенциите во државна сопственост да спроведат скрининг, со цел да се утврди процентот на вакцинирани во државната и јавната администрација, како и да ги утврдат можностите за стимулација, за поголем до целосен опфат со вакцинацијата, како и правната основа за рестрикции на правото на дежурства, прекувремена работа, службени патувања и други опции за дополнителни приходи за вработените во јавната администрација². • На 7 декември 2021 година Владата ја донесе Стратегијата за здравство за периодот од 2021 до 2030 година, со Акциски план.³ • На 14 февруари 2022 година почна скрининг-тестирањето за Ковид-19, со проценка на имунитетот на населението. • Врз основа на заклучокот на Комисијата за заразни болести, на состанокот одржан на 15 февруари 2022 година, објавени се Препораките за лекување на Ковид-19 пациенти на веб страницата на Министерство за здравство. • На 8 февруари 2022 година Владата донесе одлука решенијата за изолација да можат да се преземаат во електронска форма, на веб страницата https://vakcinacija.mk/mk/landing со заштита на приватноста. Претходно, новата Комисија за заразни болести, во насока на зголемување на транспарентноста на лицата кои се во изолација поради контакт со позитивна личност или имаат позитивен тест на Ковид-19, како нова мерка, предложи јавно да бидат објавувани нивните имиња и презимиња. На овој предлог реагираше Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, со мислење дека со тоа се нарушува приватноста и заштитата на личните податоци. 	

¹ <http://zdravstvo.gov.mk/komisijata-za-zarazni-bolesti-nadgradena-so-novi-chlenovi-petlichkovski-naznachen-za-nov-pretседател-mehmedovikj-za-portparol/>

² Не се достапни информации дали ваков скрининг е спроведен во министерствата, јавните претпријатија, акционерските друштва и агенциите во државна сопственост, за да се утврди процентот на вакцинирани во државната и јавната администрација. Доколку истиот е спроведен, резултатите не се презентирани на седница на Влада или не се јавно достапни.

³ Не е позната причината зошто препораките за лекување од Ковид-19 се објавени на веб страницата на Министерство за здравство дури во февруари 2022 година, кога од документот може да се утврди дека е изготвен во август 2021 година.

<p>Достапност, навременост и разбирливост на одлуките и другите информации поврзани со КОВИД-19</p>	<p>Одлуките на Владата и на другите релевантни министерства, во однос на остварувањето на правото на здравје и здравствена заштита, беа достапни за граѓаните. На веб страницата https://koronavirus.gov.mk/ се објавуваат информации поврзани со Ковид-19, но сепак, може да се забележи дека веб страницата не е ажурирана во деловите кои се однесуваат на новиот состав на Комисијата за заразни болести и Главниот координативен штаб и не се поставени седниците на Владата, почнувајќи од 2022 година. Новиот состав на Комисијата за заразни болести е објавен на веб страницата на Министерство за здравство.</p>
<p>Информации за средствата што се одвојуваат од Буџетот на државата</p>	<p>На 30 ноември 2021 година на седница на Владата бил усвоен предлог-законот за финансиска поддршка за намалување на последиците предизвикани од Ковид-19 врз производството и откупот на земјоделски производи.</p> <p>На истата седница Владата донесе Одлука за еднократна финансиска награда, во висина од 30 денари по пациент, за матичните лекари, доколку достигнат и надминат опфат од 70% со вакцинација на своите пациенти од вкупниот број запишани кај нив.</p>

Б)

ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Обврската да се реализира **правото на образование** доаѓа со должноста да се забрани дискриминацијата врз повеќе основи, вклучувајќи ги економската и социјална положба и попреченоста кои се најзасегнати за време на пандемија. Алтернативните начини за реализација на образовниот процес (преку настава на далечина, користејќи технолошки алатки) дотолку повеќе ги истакнуваат нееднаквостите кои постојат меѓу учениците, но и го доведуваат во прашање квалитетот на стекнатото образование. Примената на пристапот, заснован на човекови права, во образовниот процес има за цел да ги детектира горенаведените слабости, со цел да се предвидат мерки кои ќе бидат инклузивни во однос на двете најзасегнати страни во образовниот процес – учениците и наставниците.

Во овој извештаен период не се забележани значителен број мерки кои се однесуваат на образовниот процес. Констатирани се измени и дополнувања на протоколите кои се однесуваат на реализација на воспитно-образовниот

процес во основните и средните училишта, како и адаптација на наставните програми, поради продолжениот зимски распуст за учениците и почетокот на второто полугодие на 1 февруари 2022 година.

ТРАНСПАРЕНТНОСТ И ОТЧЕТНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ		
Видови објави и институција која ги донесува	Одлуки на Владата на Република Северна Македонија	Соопштенија на Министерството за образование и наука
Донесени се 6 одлуки на Владата на Република Северна Македонија, од 1 септември 2021 година, заклучно со 28 февруари 2022 година, кои се однесуваат на реализација на образовниот процес во градинките, основните и средните училишта, како и во високообразовните установи.		
Објавени се друг вид информации за реализација на образовниот процес	<ul style="list-style-type: none"> Владата, на 13 октомври 2021 година, донесе измени и дополнувања на Протоколот за реализација на воспитно образовниот процес⁴ и Заклучок дека децата со посебни потреби или со пречки во развојот можат да бидат ослободени од обврската за задолжително носење маска во училиштата, доколку приложат лекарска потврда за нивната состојба. Владата, на 17 јануари 2022 година, донесе Одлука почетокот на второто полугодие на учебната година за основните и средните училишта да се одложи, односно наставата со физичко присуство да продолжи на 1 февруари. 11 училишта (седум средни и четири основни училишта) второто полугодие го започнаа со онлајн настава, поради реновирање на објектите. На 17 февруари 2022 година, Комисијата за заразни болести донесе одлука да се направи скрининг во основните училишта откако во последниот извештај на Институтот за јавно здравје бројот на заразени деца во основните училишта беше зголемен. За тестирање на учениците потребна е согласност од родител. 	
Достапност, навременост и разбирливост на одлуките и други информации поврзани со КОВИД-19	Одлуките на Владата и објавените информации на Министерството за образование и наука, во однос на остварувањето на правото на образование, беа достапни за граѓаните. Протоколите што се однесуваат на образовниот процес се објавени на веб страницата на Министерството за образование и наука и на https://koronavirus.gov.mk/	

⁴ Бидејќи во Записникот од 112-та седница на Владата на Република Северна Македонија не е наведен целосниот назив на Протоколот, од увидот во протоколите, објавени на веб страницата <https://koronavirus.gov.mk/>, може да се извлече заклучок дека се работи за измени и дополнувања на следниве протоколи: Протокол за постапување на основните училишта во Република Северна Македонија за реализација на воспитно-образовниот процес, со физичко присуство на учениците, за учебната 2021/2022 година и Протокол за постапување на средните училишта во Република Северна Македонија, за реализација на воспитно-образовниот процес, со физичко присуство на учениците, за учебната 2021/2022 година.

Со цел да се анализира спроведувањето на наставата на далечина, во учебната 2020/2021 година, Институтот за човекови права спроведе истражување кое, преку примена на пристапот заснован на човекови права, имаше за цел да ги утврди предизвиците со кои се соочиле наставниците и учениците при следењето на наставата на далечина во учебната 2020/2021 година. Истовремено им даде можност да го искажат своето мислење, поврзано со квалитетот на стекнатото образование, но и самите доброволно и анонимно да понудат можности за подобрување на образованието од кое ќе имаат придобивки двете засегнати страни – наставниците и учениците.

Наставата со физичко присуство во ниту еден момент нема да може да биде заменета со настава на далечина. Ова го потврдува искуството на наставниците и учениците. Доколку здравствената состојба наложува, учениците би ја избрале наставата на далечина, со цел да го заштитат сопственото и здравјето на другите ученици и наставници и да ја избегнат обврската од неколкучасовно носење заштитни маски.

Во прилог се заклучоците и препораките од одговорите на учениците и наставниците, со цел подобрување на образовниот процес во иднина.

ЗАКЛУЧОЦИ ОД УЧЕНИЦИТЕ	
Недостаток на соодветна електронска опрема	Учениците се пожалиле на немање соодветна опрема за следење на наставата, односно на сопствен уред (компјутер, таблет или лаптоп) како и недостаток на интернет конекција.
Психолошка поддршка за учениците	Истражувањето покажа дека голем дел од учениците се соочуваат со нарушено ментално здравје, социјална изолација и дистанцирање од другите соученици. Психолошката поддршка во училиштата не им била соодветно презентирана на учениците. Дел од учениците преферирале настава на далечина, бидејќи се соочувале со врсничко насилство (булинг).
ЗАКЛУЧОЦИ ОД НАСТАВНИЦИТЕ	
Адаптација на наставната програма	Наставниците препорачуваат дека е потребна адаптација на наставната програма, намалување на фондот на часови, со цел фокусирање на ефективностa и за благостостојба на учениците. Потребно е да се зголеми бројот на часови на кои учениците ќе разговараат со класниот раководител, со психолог и педагог.
Организирање обуки и дополнителни материјали	Наставниците препорачуваат дека е потребно да се одржуваат обуки за оценување на далечина, поголем пристап до видео материјали, електронски содржини и онлајн учебници. Изразена е потреба од вмрежување на наставниците, кои во различни училишта предаваат исти предмети, со цел споделување добри практики и искуства.

Препораките за надминување на проблемите при реализација на образовниот процес, доколку во иднина наставата се одвива на далечина, се следниве:

- Развивање на системи кои ќе им помогнат на училиштата да се намали и/или искорени врсничкото насилство и да се подигне свеста за последиците од него;
- Подеднаква инклузивност и вклученост на сите ученици во образовниот процес преку обезбедување електронски уреди и картички за интернет, со цел непречено следење на наставата на далечина, особено за учениците од многудетни семејства, семејствата во социјален ризик и од маргинилизираните групи граѓани;
- Создавање материјали кои се електронски достапни и лесно разбирливи. Наставниот материјал и лекциите што ги предаваат наставниците да бидат интерактивни и лесно разбирливи за учениците;
- Соодветни обуки за наставниците, со цел тие поефективно да ги користат алатките и полесно да имаат контрола за време на часовите;
- Значителен број наставници се едногласни дека наставата на далечина влијаела на квалитетот на стекнатото образование од повеќе причини, меѓу кои се истакнува потребата од поголема инволвираност на родителите во објаснувањето и поттикнувањето на своите деца сериозно да ја сфатат наставата на далечина.

В)

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО СТРАТЕГИИ, ПОЛИТИКИ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА ПРАВОТО НА ЗДРАВЈЕ И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА ЗА ВРЕМЕ НА КОВИД-19

Дополнителни анализи на мерките во Република Северна Македонија, како и компаративни анализи за поттикнување кон вакцинација

На 25 ноември 2021 година, Владата, на одржана седница препорача да се направат дополнителни анализи за мерки во земјава, како и компаративни анализи со другите земји, во насока на подобрување и зајакнување на постоечките, како и предлагање други дополнителни мерки, механизми и инструменти за поттикнување кон вакцинација. До сега не се објавени информации дали овие анализи и мерки се изготвени и дали јавно се достапни, ниту причините поради кои до сега не се изготвени и/или објавени.

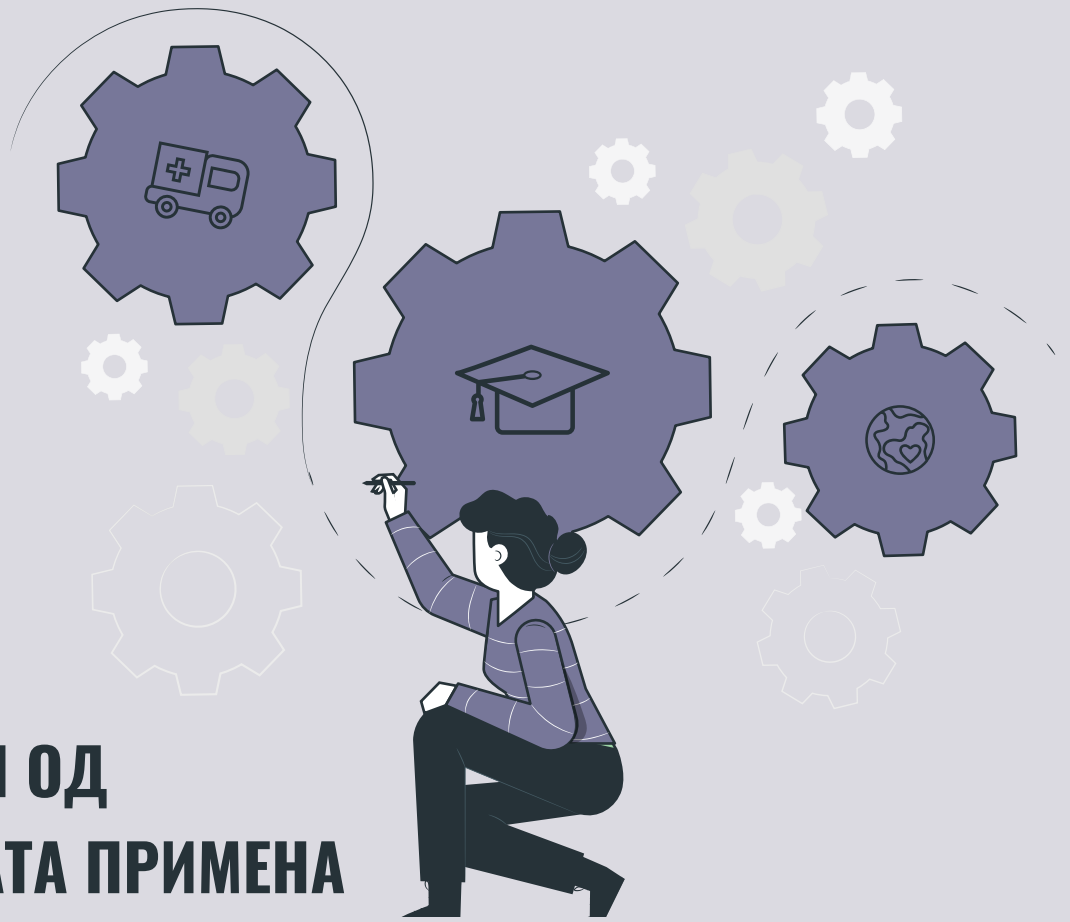
Стратегија за здравство на Република Северна Македонија за периодот од 2021 до 2030 година, со Акциски план

Стратегијата за здравство, за периодот од 2021 до 2030 година, беше усвоена во декември 2021 година. Со Стратегијата за здравство на Република Северна Македонија, за периодот од 2021 до 2030 година, се даваат насоки и се одредуваат патеките за модернизација и развој на системот на здравствена заштита во Република Северна Македонија, со цел подобрување на здравствената состојба на населението и искуството со здравствената заштита за секој граѓанин⁵. Во стратешките приоритети спаѓа и и целта П1, која се однесува на подготвеноста на здравствениот систем и на ресурсите за понатамошно справување со Ковид-19 пандемијата, како и развивањето и практичното воспоставување планови и активности во случај на непредвидени состојби во борбата со идни пандемии.

Како дел од реализацијата на оваа цел предвидено е да се направи проценка на потребата за какви било конкретни планови и услуги за справување со долгорочните ефекти и последиците кај пациентите од „долгорочен“ Ковид-19, како и проценка на нивото на планирање, подготовка и финансирање на „резерва“ за потенцијална идна пандемија. Дополнително, треба да се доразвијат лекциите од евалуацијата на справувањето со Ковид-19 пандемијата. Проценките што се однесуваат на подготовката на конкретни планови за справување со долгорочни последици од пандемијата, како и проценката и подготовката за потенцијална идна пандемија, би требало да се направат што поскоро, по можност оваа година, со цел здравствениот систем да биде подготвен за евентуална идна пандемија, но и да се анализираат преземените мерки, начинот на лекување и последиците од пандемијата предизвикана од Ковид-19. Дополнително, создавањето на одделение за стратешко планирање, меѓу другото и во областа на епидемиологијата, треба да се реализира што е можно побрзо, од причина што пандемијата сè уште трае и има значителни ефекти врз здравствениот систем, а првенствено врз граѓаните⁶.

⁵ Стратегија за здравство на Република Северна Македонија, за периодот од 2021 до 2030 година, <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2021/12/19.11.-SZ-posledna-Konechna-Natsrt-Strategija-MKD.pdf>

⁶ Во стратешката цел 1 од Стратегијата за здравство, за периодот од 2021 до 2030 година, е предвидено Министерството за здравство да создаде, во рамки на постојните установи, одделение за стратешко планирање, чиј персонал мора да има високо ниво на експертиза (или да помине посебен процес на развој) за планирање на стратешки здравствен систем, епидемиологија, здравствена заштита базирана на докази, ПЗТ, управување со ефикасноста на здравствената економија, следење и евалуација на здравствениот систем).

ЗАКЛУЧОЦИ ОД ДОСЕГАШНАТА ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА, ЗА ВРЕМЕ НА ЗДРАВСТВЕНАТА КРИЗА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Здравствените политики што се применуваат за време на актуелната пандемија предизвикана од Ковид-19, потребно е да бидат сразмерни, оправдани и донесени врз основа на претходни истражувања и подготвени стратегии.

Резултатите од спроведениот скрининг на населението, со цел проценка на имунитетот, како и скринингот во основните училишта, треба да бидат основа за изготвување опсежни анализи во однос на поттикнувањето на процесот кон вакцинација, но и да се даде детален приказ за процентот на позитивни случаи на Ковид-19 во основните училишта, како и на мерките за заштита кои би се презеле со цел спречување на трансмисијата на вирусот. Доколку се анализираат донесените мерки, може да се извлече констатација дека истите се неопходни и сразмерни. Сепак, при креирањето на политиките и при носењето одлуки, не се земаат предвид специфичните услови во кои се наоѓаат лицата со попреченост, жените, децата и особено жртвите на семејно и родово базирано насилство. Освен подготвените документи и анализи на граѓанските организации, кои се однесуваат на справување со здравствената криза, од аспект

на маргинализирани групи граѓани, лица со попреченост, жртви на семејно и родово базирано насилство, Владата или пак Министерството за здравство генерално немаат подготвено анализи за влијанието на пандемијата врз здравствениот систем или пак врз одредени групи кои здравствено беа најзасегнати. Дополнително, се забележува отсуство на изготвени планови или програми кои ќе се однесуваат на намалување на негативните ефекти од Ковид-19 врз лицата со попреченост.

Потребно е да се посвети поголемо внимание на примената на пристапот, заснован на човекови права, во однос на овие категории граѓани во реализацијата на правото на здравје и здравствена заштита, во услови на глобална пандемија, запазувајќи ги принципите на транспарентност, отчетност, недискриминација и учество. Целите во Стратегијата за здравство на Република Северна Македонија, за периодот од 2021 до 2030 година, кои се однесуваат на проценката на потребата за какви било конкретни планови и услуги за справување со долгорочните ефекти и последиците кај пациентите од „долгорочен“ Ковид-19, како и проценката на нивото на планирање, подготовка и финансирање на „резерва“ за потенцијална идна пандемија, потребно е да се изготват што е можно поскоро. Ова со цел да не се повторуваат грешките од минатото, но и здравството да биде подготвено ефективно да делува во случај на идна пандемија.

